

Komkommerkruid (*Borago officinalis* L.)

Hennie Oude Essink

In de oudste beschrijving van de 'wilde' planten van Nederland, het beroemde boek van Oudemans 'de Flora van Nederland' uit 1862, staan ook afbeeldingen van het Komkommerkruid; hij omschrijft de plant als een weliswaar niet inheemse-, maar toch ingeburgerde plant uit het zuiden van Europa. In de heruitgave van het boek leidt L. de Koning, die de tekst erbij schreef, de naam *Borago* af van het Griekse *Boreas* = de Noordenwind. Anderen volgden hem daarin, hoewel er geen enkele aanwijzing voor is. In heel het oude Europa is de plant onbekend en noch bij de Grieken noch bij de Romeinen bestaan woorden die ook maar enigszins met *Borago* verwant kunnen zijn.

De naam *Borago* brengt ons naar het Zuid-Spaanse Andalusië, waar Arabieren uit Noord-Afrika, sinds de 6^e/7^e eeuw, de plant Europa binnenbrachten. Bij hen stond de plant in bijzonder hoog aanzien als groente- en kruidenplant voor de keuken, maar vervolgens ook als een veel toegepast geneeskruid tegen depressies en zwartgalligheid. De plant verspreidde zich snel over de kruidentuinen van geheel Spanje en Zuid-Frankrijk en breidde zich vervolgens uit over geheel Europa en Noord-Amerika. In het Andalusisch-Arabische dialect hadden ze voor de ruwbehaarde

plant een woord, dat in het vroegmiddeleeuwse Latijn als leenwoord werd overgenomen; zo kwam de naam 'Bor(r)ago' (= de ruwharige) in nagenoeg alle toen gesproken talen terecht. In de geneeskunde werd *borago* al snel verbonden met andere soortgelijke, voor de geneeskunde belangrijke planten als slangekruid, longkruid, ossetong, smeewortel en vergeet-mij-niet. Samen vormen zij sindsdien de familie van de Ruwbladigen, de *Boraginaceae*: een grote familie van eetbare planten, rijk aan geneeskruiden.

De plant (afb. 1. benedenhelft)

Komkommerkruid is een eenjarige, sterk behaarde, kruidige plant, die 50–90 cm hoog wordt en bossig in de breedte uitgroeit. Uit een zaadje ontwikkelt zich in het vroege voorjaar een sterk vertakte, zwakke penwortel, waarop een rozet groeit van eironde vlezige bladeren, ruw en aan weerszijden sterk behaard. Vervolgens komt een krachtige, behaarde en holle stengel naar boven; deze vertakt zich vervolgens en de bladeren worden kleiner en langwerpiger; in de oksels ontwikkelen zich de schichten, waaraan trossen hemelsblauwe stervormige bloemen komen. De rijke bloei duurt van juni tot ver in de herfst.

In menig kookboek of kruidengids voor de geneeskunde neemt de plant een voor-

name plaats in. In de keuken worden de jonge blaadjes gebruikt als sla en rauwkost, zij ruiken en smaken naar komkommer: vandaar onze naam komkommerkruid. De bloemen hebben tevens een decoratieve functie als versiering van gerechten. Je kunt ze invriezen in ijsklontjes! Thans wordt de plant op grote schaal verbouwd vanwege de olierijke zaden, waaruit men olie perst die rijk is aan gamma-linoleenzuur en die vooral tegen huidaandoeningen wordt toegepast.

In onze tuinen is de plant bijzonder decoratief. Lodewijk XIV liet haar massaal aanplanten in de tuinen van Versailles. Door de gemakkelijke uitzaai komt de plant verwilderd voor op bouwlanden, langs wegen, op vuilnisbelten en puinhopen.

Voor ons imkers is komkommerkruid een uitstekende nectarleverancier. Op een plant, die je als decoratie in de tuin zet, tref je al zes weken na de uitzaai dagelijks volop bijen aan. De bloesem is aantrekkelijk, vanwege het hoge suikergehalte in de ruim aanwezige nectar. De plant wordt ook als zodanig gekweekt: men spreekt zelfs van 'bijenvoer'. Waar zij massaal wordt aangeplant (op Texel of in Zeeland kun je er volle velden van aantreffen), is zij een rijke hoofddracht, die 60–200 kg honing per ha kan opleveren. Het pollen-aanbod van de plant is minder (afb. 6).

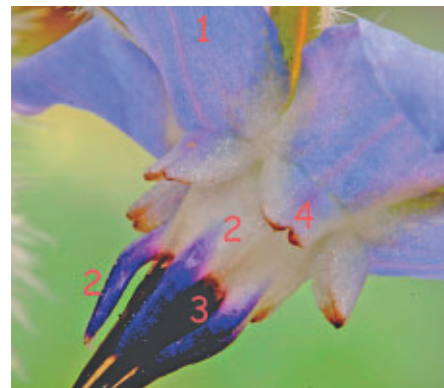
Foto's Hennie Oude Essink

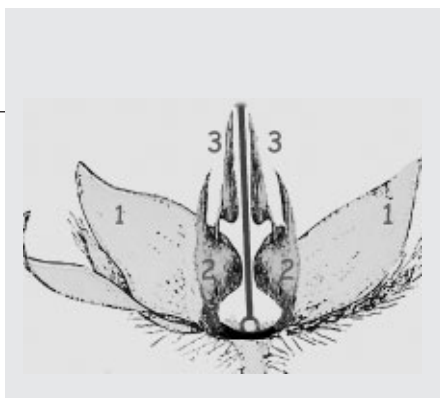
1 Van de drachtplanten in dit hoekje imkertiin wordt komkommerkruid het meest bevolgen: *borago*, teunisbloem, sneeuwbes, linde.

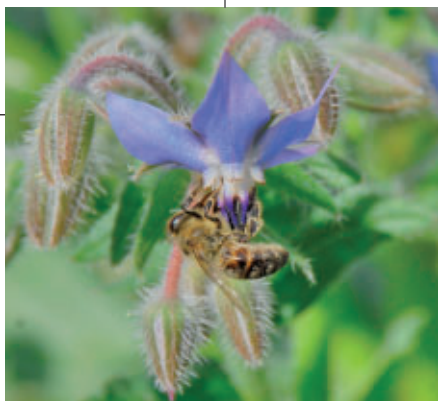
2 Bij opening kleuren de brede kroonslippen nog roze; pas daarna komt de stempel tevoorschijn en wordt de kleur blauw; het hart is wit.

3 Bij de eerste aanblik lijkt de structuur van de bloem gecompliceerd; toch volgt zij het normale schema (vergelijk met afb. 4 en de beschrijving)

4 Schematische tekening van de bloemstructuur, (kroonkeel en de keelschubben weggelaten).

5 De bij reikt met haar tong tussen de meeldraden en kroonbuis door naar de nectar; door de trilling valt het pollen uit de strooikegel.

6 Het pollen is maar licht en vult slechts langzaam het korfje; de kleur is lichtgrijs.

De bloem (afb. 2-3-4)

De plant is eenjarig en heeft schichtvormige bloeiwijzen. Langzaam ontvouwen de schichten zich en met trossen tegelijk komen de bloemen tevoorschijn. De bloemen hebben het uiterlijk van een roze- of lichtblauwe schotelbloem met een wit hart en een paarszwarte strooikegel.

De bloemen zijn vijftalig en tweeslachtig. Vijf smalle, puntige en sterk behaarde kelkblaadjes beschermen de bloem in de knop (zie afb. 5-7); daarna vullen zij de vrije ruimte tussen de brede kroonlippen (afb. 7). De kroon omsluit het bovenstandig vruchtbeginsel. De vijf kroonblaadjes zijn onderaan vergroeid tot een trechtervormige buis, eindigend in een witte keel; daarna spreiden zij zich breed en stervormig uit. De keel heeft een rand van schubvormige aanhangsels, keelschubben genoemd (afb. 3 nr. 4). De bloem buigt neerwaarts als bescherming tegen wateroverlast. Bij opening zijn de kroonlippen vaak roze gekleurd, daarna worden zij hemelsblauw.

Meeldraden en stamper steken buiten de kroonbuis en zijn donkerblauw tot dieppaars gekleurd; zij laten op het eerste oog een verwarrende structuur zien. De bloemtekening geeft een schematisch overzicht (afb. 4): vanuit het vruchtbeginsel komt één stijl naar boven, die, eenmaal buiten

de bloem gekomen, een knopvormige stempel krijgt. Rondom de voet van de stijl bevindt zich een honingdiscus. Laag op de kroonbuis staan de vijf meeldraden ingeplant, onderop zijn deze sterk verbreed en dekken zo beschermend de overvloedige nectar af; vingervormig komen zij tot buiten de keel, waar zij in een donkerblauw, lang strookje eindigen (afb. 3 nr. 2). Halverwege staan op korte steeltjes vijf langwerpige helmknoppen, die een bijna zwarte buis vormen rond de stamper (afb. 3 nr. 3). Het lichte stuifmeel geven zij naar binnen af. Pas als de stijl geheel naar buiten gegroeid is, rijpt het knopvormige stempel. Zo wordt zelfbestuiving voorkomen.

Bestuiving (afb. 5-6)

Het bestuivend insect beroert eerst de stempel, vervolgens wurmt zij haar tong tussen de keelschubben en de meeldraden door om bij de nectar te komen. Dit lukt alleen insecten met een langere tong: honingbijen en hommels! Al doende trillen zij het stuifmeel naar buiten. De kleur van het pollen in het korfje is grijs. Bijen kunnen de nectar in de bloem goed bereiken. Deze wordt de hele dag in ruime mate afgescheiden; het suikergehalte heeft een waarde van 20-54%. De hoogste waarde wordt rond één uur bereikt. Veel auteurs, waaronder Koster, geven de plant de maxi-

mum drachtwaarde van vijf. Een goede pollenleverancier is de plant niet. Een goede bevruchting levert per vrucht vier eivormige, bruinglanzende nootjes op die gemakkelijk ontkiemen. De plant zaait zich derhalve goed uit. Mieren zijn dol op het kleine vetbolletje aan het zaadje, slepen het mee en dragen zo aan verspreiding bij.

Vergeet-mij-nietje *Myosotis L.*

Nauw verwant aan borago is het vergeet-mij-nietje. In Nederland alleen al zijn zeven soorten te onderscheiden. Op de afbeeldingen 8 en 9 het bosvergeet-mij-nietje (*Myosotis sylvatica*). De structuur is dezelfde als die van komkommerkruid, alleen speelt zich hier alles in mini formaat af. Meeldraden en stamper blijven binnen de kroonbuis. De bloemkroon is klein en trompetvormig, de keelschubben zijn geel en de kroonbuis kort: ± 3 mm. De drachtwaarde is maar gering: er komen vooral vliegen op af. Het bosvergeet-mij-nietje maakt hierop een uitzondering; daar vind je ook bijen op en is de nectarwaarde 3 (Koster).

Uit: Koster Plantenvademecum, Koster, 2007

7 *Borago officinalis alba*, een witte cultuurvariant; alleen de strooikegel is donker gekleurd. De plant heeft voor het overige dezelfde drachtwaarde.

8 Bosvergeet-mij-nietje; de drie schichten beginnen pas tot bloei te komen en gedragen zich niet anders dan die van borago.

9 Het Bosvergeet-mij-nietje trekt ook bijen aan en levert enige nectar.